

МЕТАПРАГМАТИКА: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Я. В. Гнезділова, канд. філол. наук, доцент

iD ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9248-3238>

Київський національний лінгвістичний університет,

вул. Велика Васильківська, 73, м. Київ-150, 03150, Україна

E-mail: yaroslava.gn@gmail.com

У статті узагальнено теоретичні положення щодо витлумачення поняття метапрагматики, яка розуміється як нова ступінь дослідження прагматичних явищ на рівні прагматики метакомунікативних висловлень, дискурс-аналізу та соціолінгвістики. Розкрито взаємозв'язок між метапрагматикою та теорією лінгвістичних ідеологій. Зосереджено особливу увагу на встановленні основних характеристик соціокультурного етапу метапрагматичного аналізу. Зокрема, встановлено, що метапрагматика може розглядатися як складова частина дискурсу мовної соціалізації, де реалізується її здатність формулювати правила говоріння; у рамках теорії мовленнєвих актів метапрагматика описує базові правила розуміння комунікативних дій, які пронизують практики певного суспільства; результатом її взаємодії з теорією лінгвістичних ідеологій вважається існування дискурсів різних жанрів.

Ключові слова: метапрагматика, метапрагматичний аналіз, метапрагматична компетенція, лінгвістичні ідеології.

[DOI: 10.21272/Ftrk.2018.10\(2\)-05](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(2)-05)

Термін «метапрагматика» належить Р. Якобсону, однак фундаментальним ми вважаємо соціолінгвістичне й антропологічне дослідження М. Сільверштайна [12]. Трактатування ідей, висловлених у зазначеній роботі, розділилося: у спрощеному підході метапрагматика прирівнюється до прагматики метакомунікативних висловлень [7, с. 1, 6; 13, с. 21 та ін.]; при глибшому аналізі метапрагматика розуміється як новий рівень дослідження прагматичних явищ, іншими словами, як мета-рівень дискурс-аналізу чи аналіз вживання метакомунікативів у дискурсі [2, с. 8; 11, с. 190 та ін.]; з виходом у соціолінгвістику та лінгвістичну антропологію метапрагматика співвідноситься з соціально-культурним середовищем [4; 8; 10, с. 254 та ін.]. Ми розглядаємо метапрагматичний аналіз як такий, що охоплює всі три рівні дослідження [детальніше див. 1]. У фокусі цієї статті – третій етап аналізу, який пов'язаний з соціальним контекстом, нормами поведінки у тому чи іншому соціально-культурному середовищі, що, як наслідок, знаходить своє відображення у жанрових особливостях дискурсу.

Метою статті є обґрунтування третього «соціально-культурного» етапу метапрагматичного аналізу. Мета роботи передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

–розглянути теоретичне підґрунтя для виокремлення «соціально-культурного» етапу метапрагматичного аналізу;

–розкрити взаємозв'язок між метапрагматикою та теорією лінгвістичних ідеологій;

–встановити основні характеристики «соціально-культурного» етапу метапрагматичного аналізу.

Методи дослідження – емпіричний аналіз (ми наразі обмежилися такими етапами, як: спостереження, включаючи формулювання гіпотези; індукція, що передбачає розробку гіпотези; та дедукція, тобто перевірка гіпотези через прогнозування) і метод аналізу словникових дефініцій для виявлення закріплених в англійських словниках значень відповідних метапонять для розкриття їхнього соціального компоненту значення.

© Гнезділова Я. В., 2018

Об'єктом дослідження є метапрагматика у соціокультурному просторі.

Предмет дослідження складають соціально-культурні особливості мовлення, які є метапрагматичними за своєю природою, що реалізується у різножанровості сучасного англomовного дискурсу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на матеріалі англomовних різножанрових дискурсів буде проведено комплексний метапрагматичний аналіз, де одним із етапів є вивчення впливу соціально-культурного оточення мовця на його інтерпретацію отримуваної інформації.

Ми відштовхуємося від того, що метапрагматична компетенція мовців (*metapragmatic awareness*) [детальніше див. 1], від рівня якої залежать інтерпретативні можливості учасників інтеракції і, як наслідок, успішність проведення комунікації в цілому, включає в себе соціо-культурну компетенцію комунікантів (*sociocultural background of the interlocutors*) [10, с. 259]. Соціально-інституціональні відношення між комунікантами та динаміка їх розвитку впливає на метапрагматичну організацію дискурсу й дозволяє прослідкувати / зрозуміти ідеологічне структурування суспільства у / через мову й дискурс [пор. 10, с. 254]. Ми виокремлюємо три основних напрямки реалізації метапрагматики в соціокультурному середовищі.

Перш за все, термін «метапрагматика» означає здатність мовців артикулювати прагматичні правила, складати думку про доречну й недоречну прагматичну поведінку та коментувати її [3, с. 1] чи, іншими словами, формулювати правила мовлення [4, с. 216]. Відповідно, метапрагматика розглядається як складова частина дискурсу мовної соціалізації типу батьківського дискурсу, зорієнтованого на дітей, багатого на метакомунікативні коментарі стосовно організації дискурсу, дотримання розмовних норм, використання формул увічливості [4, с. 216].

З іншого боку, метапрагматика розглядається як спосіб встановлення зв'язку між мовою/граматикою й соціальною дією в умовах соціокультурної практики. Без метапрагматичної функції, яка одночасно працює з будь-якими прагматичними функціями, наявними в дискурсивній інтеракції, не буде інтеракційної когерентності, оскільки не буде структурного каркасу [12, с. 36]. Таким чином, саме метапрагматика підкреслює той факт, що використання мови є соціокультурною практикою, а його метою є встановлювати соціальні відносини в групах і суспільствах. У той час, як сучасні тенденції в дослідженнях з прагматики стосуються міжкультурних перспектив, особливо в рамках теорії мовленнєвих актів, більш етнографічно-орієнтовані роботи направлені на отримання всебічної картини метапрагматичного рівня, на якому відбиваються інтеракційні лінії поведінки, тобто надається краще уявлення, як різні культурні моделі сприймають такі поняття як особистість, соціальні стосунки й публічна інтеракція; та описуються базові правила розуміння комунікативних дій, які пронизують практики відповідного суспільства [8, с. 27].

Ретельно розглянувши дослідження, присвячене соціокультурній практиці «айзацу», яка відображає японські дискурсивні ідеології [див. 8], ми дійшли висновку, що у будь-якому суспільстві, з прагматичної точки зору, одне і те ж ствердження чи висловлення може вживатися двозначно, навіть бути контр-інтуїтивним у контексті, чи, іншими словами, контекстуально-залежним, і, як наслідок, позначати різні мовленнєві акти, які забезпечують різні умови успішної комунікації, виконувати у дискурсі різні (мета)прагматичні функції.

Для прикладу розглянемо вислови на основі лексеми *welcome*. Так, мета-функції, які виконують указані вислови у дискурсі, зводяться до наступного [5, с. 1654; 9, с. 1691]:

–увічливого й дружнього вітання, яке сторона приймання висловлює тим, хто прибуває. У цьому контексті вислів *warmly welcome* підкреслює захоплення мовця, його ентузіазм щодо чогось, а вислови *make somebody welcome* та *in welcome* позначають, що відвідувачеві дуже раді;

–схвалення, яке показує, що мовцю приємно те, що відбувалося(-ється); особливо це підкреслюється висловами *welcome something as something* чи *to be welcome to somebody* (у разі, коли щось є саме тим, що слухачі дуже потребують);

–реакція-заохочення на пропозицію щось зробити / допомогти, як-от вислів *more than welcome*; проте вислів *you're welcome to something* інтерпретується як дозвіл на певні дії, який надається реципієнту у зв'язку з тим, що мовець не бажає це робити;

–святкування якоїсь події;

–лозунг-вітання у значенні «ласкаво просимо»;

–ритуалізована відповідь на подяку (*you're welcome*).

Якщо висловлення з *welcome*, хоч і відрізняються за своїми метапрагматичними значеннями, усе ж передають дещо тотожні чи близькі смисли, то на особливу увагу заслуговують висловлення, які можуть нести контрастивні значення залежно від контексту. Наприклад, вислови на основі лексеми *sorry* (та її синонімів *excuse, pardon*), з одного боку, виражають вибачення, смуток і жаль щодо того, що сталося; з іншого, вживаються як перепити, ввічливі ввідні фрази, щоб не погодитися з кимось, перервати когось [5]. Прагматично неоднозначним є вживання *well* [5, с. 1654-1655], яке демонструє: наміри щось сказати чи продовжити говорити; зміну теми; закінчення розмови; увічливе введення критики чи поправок; заповнення пауз для отримання додаткового часу на обдумування; поправку до того, що було сказано; задоволення, подив, докір, обурення чи гнів як реакцію на сказане; заохочення співрозмовника, щоб той продовжив говорити, часто супроводжується нетерпінням чи роздратуванням тощо.

Сказане можна пояснити й інтерпретувати, використовуючи схему «інтерактивні ритуали» Е. Гофмана [6], за якою на будь-який хід йде відповідний ритуальний хід у відповідь. Іншими словами, усі прагматичні функції певного вислову складають його метапрагматичну концептуальну схему, що узагальнено розуміється як ритуальна індикація мовцем свого усвідомлення того, що він діє згідно з соціально-культурними нормами суспільства. Тобто, мовець не завжди розшифровує, що він чи інший робить в таких ситуаціях, але оформлює його як дію заведеного порядку. Відповідно переважна більшість стереотипних ритуальних висловів функціонує для позначення соціальних меж індивідуума, особливо в побудові його / її соціального обличчя й персони, що, базуючись на (мета)прагматичній компетенції, використовується для маніпулювання в публічних інтеракціях. Як зазначає А. Вежбицька [16, с. 151], такі «народні назви» мовленнєвих актів і мовленнєвих жанрів є культурно-специфічними і виступають важливим джерелом для розуміння комунікативних регулярних операцій, що є найхарактернішими для відповідного суспільства. Так, взаємні обміни виправленнями й підтримкою функціонують як прояви щирості чи правдивості з огляду на індивідуальне «я» і використовуються рутинно та в діалозі, підтверджуючи стосунки між соціальними персонами. Але ці рутинні формули, як і мовленнєві акти відрізняються своєю формою й функціями в різних культурах [8, с. 26-27].

Таким чином, метапрагматика співвідноситься з визнанням зв'язку між соціальним впливом і мовною структурою й вживанням. Факторами (хоч і не чисто лінгвістичними), що впливають на метапрагматичну функцію є соціо-культурна компетенція комунікантів та вихідні параметри комунікативної ситуації [10, с. 259]. Відповідно, роль метапрагматичної компетенції у фільтруванні впливу соціальної структури на мовне вживання й форму, з одного боку, повертає нас до теорії М. Бахтіна, зокрема соціальних функцій мовленнєвих жанрів; з іншого, стосується теорії дискурсу у контексті «лінгвістичної ідеології», що фокусується винятково на тому, як форми метапрагматичної компетенції взаємодіють з мовленням й соціальною силою [10, с. 257-259].

На форми динаміки лінгвістичної інтеракції впливають комунікативний статус висловлень, залучаючи норми (загально прийняті чи нав'язані владою, хоча їх і не дуже дотримуються), з огляду на які може оцінюватися поточна (минула, майбутня) поведінка. Хоча це найбільше стосується інституційних ситуацій (наприклад, різні

типи питань і відповідей протягом судового процесу), усе ж є й невід'ємною частиною того, що відбувається і в щоденній комунікації (на будь-якому рівні здійснення вибору, і навіть на рівні мовного вибору у мультилінгвальних контекстах), тому розуміння цих процесів необхідне для адекватного прагматичного аналізу. Наприклад:

JEREMY: At the Buckner nuptials, you were in the corner, sulking!

JOHN: I wasn't sulking! I twisted my ankle.

JEREMY: Rule Six: Don't sit in the corner and sulk. It draws attention in a negative way. Draw attention to yourself on your own terms!

JOHN: I know the RULES, Jeremy!

JEREMY: When Chazz Reinghold gave us those sacred rules of wedding crashing twelve years ago, he passed on a legacy. We have a responsibility here. [...] And anyway, what about Rule Three?! Rule Three for Chrismakes, John!

JOHN: Oh not that again—

JEREMY: Rule Three: Toast in the native language if you know the native language and have practiced the toast. Do not wing it! Last week you when you toasted the groom in Hindi—

JOHN: Ok! I got a couple of words mixed up. Big deal!

JEREMY: A couple of words mixed up?! [...] [14, с. 10-12]

Так, у цьому фрагменті лексема *RULE(S)* попри комунікативне значення «*a statement explaining what someone can or cannot do in a particular system, game, or situation*» [9, с. 1302], наділена метакомунікативним й соціальним, оскільки стосується не просто прийнятих правил поведінки, а правил поведінки незваних гостей на весіллях, відомих лише трьом особам (згідно з сюжетом): їх автору Джазу та його «послідовникам» Джону й Джеремі. Їм власне не обов'язково цитувати самі правила (хоч тут це й зроблено), варто сказати їх номер (*Rule Three, Rule Six*). Соціальне значення проявляється у прив'язці до соціально-культурних й комунікативних традицій, типовій поведінці, прийнятій у тому чи іншому суспільстві на весіллях, що розкривається у повторюванні самих правил: привертається негативна увага до тих, хто сидить в кутку й сердиться; проголошувати тости нерідною мовою потрібно лише після попередньої підготовки.

Поверхневі судження є найтипівшим випадком, коли інтерпретації, потрапляючи під звичні концептуалізації, не піддаються подальшому тлумаченню, що може бути або чисто суб'єктивним чи оказіональним випадком, або результатом несумісності аспектів комунікативного стилю (поняття, яке не має сенсу без метапрагматичного рівня). У таких випадках досвід «природності» задіяної нормативності, що йде безпосередньо від звичок в інтерпретуванні й концептуалізації, пов'язаних з мовними ідеологіями, заважає подальшому тлумаченню значення, тому вивчення складових мовних ідеологій може допомогти зрозуміти що відбувається в таких специфічних комунікативних ситуаціях, а результати теорії лінгвістичних ідеологій можуть постерігатися в дискурсах різних жанрів [10, с. 261-262; 15, с. 451-452].

Висновки

1. Одним з етапів метапрагматичного аналізу є вивчення соціокультурного середовища мовців, адже метапрагматична компетенція включає соціокультурну компетенцію мовців, яка пов'язана з соціальним контекстом та нормами поведінки у тому чи іншому соціокультурному середовищі.

2. Соціально-інституціональні відношення між комунікантами та динаміка їх розвитку впливає на метапрагматичну організацію дискурсу й дозволяє зрозуміти ідеологічне структурування суспільства.

3. Метапрагматика розглядається як складова частина дискурсу мовної соціалізації, де реалізується її здатність формулювати правила усного мовлення, судити про доречну й недоречну прагматичну поведінку та коментувати її.

4. У рамках теорії мовленнєвих актів, на метапрагматичному рівні відбиваються інтеракційні лінії поведінки мовців певної культури, тобто надається краще уявлення, як різні культурні моделі сприймають такі поняття, як особистість, соціальні стосунки

й публічна інтеракція; та описуються базові правила розуміння комунікативних дій, які пронизують практики відповідного суспільства.

5. Метапрагматика у контексті теорії лінгвістичних ідеологій фокусується на тому, як форми метапрагматичної компетенції взаємодіють з мовленням й соціальною силою, а результати взаємозв'язку метапрагматики й лінгвістичних ідеологій спостерігаються в дискурсах різних жанрів.

METAPRAGMATICS: SOCIAL AND CULTURAL PERSPECTIVES

*Ya. Gnezdilova, PhD in Philology, associate professor
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska, Kyiv-150, 03150, Ukraine
E-mail: yaroslava.gn@gmail.com*

The article is devoted to the definition and studies of metapragmatics which is generally understood as a new step in the research of pragmatic phenomena within pragmatics of metacommunicative utterances, discourse-analysis, and sociolinguistics. The relationship between metapragmatics and the theory of linguistic ideologies is revealed. Special attention is paid at highlighting main characteristics of metapragmatic analysis in social and cultural perspectives. In particular, metapragmatics is viewed as a constituent part of language social discourse where its ability to articulate speaking rules is realized; in the theory of speech acts it describes basic rules of how to comprehend communicative actions, characteristic of some society; its interplay with linguistic ideologies results in the existence of discourses of various genres.

Key words: *metapragmatics, metapragmatic analysis, metapragmatic awareness, linguistic ideologies.*

МЕТАПРАГМАТИКА: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

*Я. В. Гнездилова, канд. филол. наук, доцент
Киевский национальный лингвистический университет,
ул. Большая Васильковская, 73, г. Киев-150, 03150, Украина
E-mail: yaroslava.gn@gmail.com*

В статье обобщены теоретические положения, относящиеся к определению понятия метапрагматик как новой ступени исследования прагматических явлений на уровне прагматики метакоммуникативных высказываний, дискурс-анализа и социолингвистики. Раскрыта взаимосвязь между метапрагматикой и теорией лингвистических идеологий. Особое внимание сосредоточено на выделении основных характеристик социокультурного этапа метапрагматического анализа. В частности, установлено, что метапрагматика может рассматриваться как составляющая часть дискурса языковой социализации, где реализуется ее способность формулировать правила устной речи; в рамках теории речевых актов метапрагматика описывает базовые правила понимания коммуникативных действий, присущие определенному обществу; результатом ее взаимодействия с теорией лингвистических идеологий является существование дискурсов различных жанров.

Ключевые слова: *метапрагматика, метапрагматический анализ, метапрагматическая компетенция, лингвистические идеологии.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнезділова Я. В. Метапрагматика та метапрагматична компетенція: основні характеристики / Я. В. Гнезділова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. – 2017. – Вип. 4. – С. 29-32.
2. Barron A. Acquisition in interlanguage pragmatics: learning how to do things with words in a study abroad context / Anne Barron. – Amsterdam - Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2002. – 403 p.
3. Becker J. A. Preschoolers' active search for pragmatic knowledge / J. A. Becker // Pragmatics at issue. Selected papers of International pragmatics conference / Ed. J. Verschueren. – Amsterdam : John Benjamins publishing company, 1991. – P. 1-12.
4. Blum-Kulka Sh., Sheffer H. The metapragmatic discourse of American-Israeli families at dinner / Sh. Blum-Kulka, H. Sheffer // Interlanguage pragmatics /. – New York, Oxford : Oxford university press, 1993. – P. 196-223.
5. Collins COBUILD English Language Dictionary / Ed. J. Sinclair. – L., Glasgow : Collins, 1987. – 1704 p.
6. Goffman E. Interactional ritual: essays in face-to-face behavior / Ervin Goffman. – Chicago : Aldine, 1967. – 270 p.
7. Hübler A., Bublitz W. Introducing metapragmatics in use / A. Hübler, W. Bublitz // Metapragmatics in use / Eds. W. Bublitz, A. Hübler. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. – P. 1-28.
8. Ide R. Aisatsu / R. Ide // Culture and language use / Eds. G. Senft, J.-O. Östman, J. Verschueren. – Amsterdam: John Benjamins publishing company, 2009. – P. 18-28.
9. Macmillan English Dictionary for advanced learners. – Malaysia : Macmillan publishers limited, 2007. – 1872 p.

10. Mertz E., Yovel J. Metalinguistic awareness / E. Mertz, J. Yovel // *Cognition and Pragmatics* / Eds. D. Sandra, J.-O. Östman, J. Verschueren. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2009. – P. 250-271.
11. Mey J. *Pragmatics: an introduction* / Jacob Mey. – Oxford : Blackwell, 2001. – 426 p.
12. Silverstein M. Metapragmatic discourse and metapragmatic function / M. Silverstein // *Reflexive language. Reported speech and metapragmatics* / Ed. J. A. Lucy. – Cambridge, New York : Cambridge university press, 1993. – P. 33-58.
13. Sivenkova M. On the metapragmatics of British, German and Russian political questions and answers / M. Sivenkova // *The pragmatics of political discourse* / Ed. A. Fetzer. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2013. – P. 21-46.
14. The Wedding Crashers [Electronic resource]. – Available at: http://www.dailyscript.com/scripts/wedding_crashers.pdf – Accessed: 10.10.2016.
15. Verschueren J. Notes on the role of “metapragmatic awareness” in language use / J. Verschueren // *Pragmatics*. – 2000. – 10 (4). – P. 439-456.
16. Wierzbicka A. *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction* / Anna Wierzbicka. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991. – 502 p.

REFERENCES

1. Gnezdilova, Ya. V. (2017). Metaprahmatyka ta metaprahmatychna kompetentsiia: osnovni kharakterystyky [Metapragmatics and Metapragmatic Awareness: main characteristics]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia*, 4, 29-32.
2. Barron, A. (2002). *Acquisition in interlanguage pragmatics: learning how to do things with words in a study abroad context*. Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins publishing company.
3. Becker, J. A. (1991). Preschoolers' active search for pragmatic knowledge. *Pragmatics at issue. Selected papers of International pragmatics conference*. Amsterdam, John Benjamins publishing company.
4. Blum-Kulka, Sh. & Sheffer, H. (1993). The metapragmatic discourse of American-Israeli families at dinner, pp. 196-223. In G. Kasper & Sh. Blum-Kulka (Eds.), *Interlanguage pragmatics*. New York, Oxford: Oxford university press.
5. Sinclair, J. (Ed.). (1987). *Collins COBUILD English Language Dictionary*. L., Glasgow: Collins.
6. Goffman, E. (1967). *Interactional ritual: essays in face-to-face behavior*. Chicago, Aldine.
7. Hübler, A. & Bublitz, W. (2007)., Introducing metapragmatics in use (pp. 1-28). *Metapragmatics in use*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
8. Ide, R. (2009). Aisatsu (pp. 18-28). In G. Senft, J.-O. Östman, & J. Verschueren (Eds.), *Culture and language use*. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
9. *Macmillan English Dictionary for advanced learners* (2007). Malaysia: Macmillan publishers limited.
10. Mertz, E. & Yovel, J. (2009). Metalinguistic awareness (pp. 250-271). In D. Sandra, J.-O. Östman, & J. Verschueren (Eds.), *Cognition and Pragmatics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins publishing company.
11. Mey, J. (2001). *Pragmatics: an introduction*. Oxford: Blackwell.
12. Silverstein, M. (1993). Metapragmatic discourse and metapragmatic function (pp. 33-58). In J. A. Lucy (Ed.), *Reflexive language. Reported speech and metapragmatics*. Cambridge, New York: Cambridge university press.
13. Sivenkova, M. (2013). On the metapragmatics of British, German and Russian political questions and answers (pp. 21-46). In A. Fetzer (Ed.), *The pragmatics of political discourse*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins publishing company.
14. The Wedding Crashers (n.d.). Retrieved October 10, 2016 from http://www.dailyscript.com/scripts/wedding_crashers.pdf
15. Verschueren, J. (2000). Notes on the role of “metapragmatic awareness” in language use. *Pragmatics*, 10 (4), 439-456.
16. Wierzbicka, A. (1991). *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Надійшла до редакції 2 травня 2018 р.